

УДК 72.012.1:631.115.1.005

ПРОЕКТУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ДВОРІВ ТА ПРИНЦИПИ ЇХНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

*А. Баранович, маг. архітектури, Л. Баранович, маг. архітектури
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Забудова сільської садиби віддавна була важливою в житті українського господарювання[1]. Проектуючи сьогоднішнє господарство, ми можемо багато почерпнути з народного будівництва, повчитися у майстрів минулого, як правильно організувати гармонійне середовище житла та виробництва, де кожна деталь мала велике значення.

У зв'язку з цим важливе значення мають наукові дослідження, спрямовані на з'ясування особливостей проектування селянських садиб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним елементом життя селян є господарювання. Досвід проектування та історію розвитку селянських господарств свого часу проаналізували чимало авторів: Л. Франків, Я. Фамуляк, І. Черняк, С. Соколов, Є. Матвіїшин [1] та ін.

Однак глибокого комплексного дослідження з проектування селянських фермерських господарств на сьогодні не проводили.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – висвітлення досвіду проектування й забудови селянських господарств та їх впливу на сучасну концепцію побудови фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу. Під час проектування господарства селяни враховували розміщення будівель у просторі з життєво важливими природними явищами – напрям пануючих вітрів, рух сонця, а також рельєф місцевості, поєднуючи ансамбль із природою.

Для давніх українських малих поселень було характерне вільне планування дворів біля водойм (річок, озер), вздовж доріг, обумовлене природними умовами. Сама забудова групувалася і розросталася довкола ландшафтного чи суспільного центру, інколи набувала замкнутого, периметрального характеру. Архітектурне середовище сільських дворів тяжіло до синтезу з природним ландшафтом. Це характеризувало розумний вибір майстра-будівничого, що створював гармонійне середовище, зручне і красиве для житла, а також поєднання з розвинутим комплексом господарських будівель.

Напевно, найважливіша архітектурна риса українського господарського двору – єдиний ансамбль узгодженої композиції усіх елементів садиби, де житло та виробництво – єдине ціле, в якому кожному

елементу відводилися належні роль і місце [1]. Таке поєднання створювало певне підпорядкування зв'язків, підгрунття для зручного й вигідного організування простору для перебування господаря (фермера).

У процесі багатовікового формування українського двору головного центрального елемента набуває житловий будинок, відносно якого формується усе господарство. На структуру житлового будинку впливали побут та виробнича діяльність сільської сім'ї. У сільській садибі утримували тварин і птицю, обробляли та зберігали сільськогосподарські продукти, переробляли сировину, зберігали корми, а також інвентар. Це у свою чергу впливало на побудову усього виробничого двору та житлового будинку.

Крім житла, характерною будівлею, яка могла охарактеризувати двір, був хлів, сарай – приміщення для утримання тварин.

Існували й інші будівлі постійного чи сезонного характеру, які забезпечували переробку та зберігання виробленої на господарстві сировини. Усі додаткові споруди зводили з менш цінних матеріалів, ніж житловий будинок.

Дослідження, проведені Ю.Ф. Хохлом [2], дали змогу виявити вплив функціональних зв'язків, місцевих традицій на формування садиби в різних регіонах України. Розмір садиби залежав від розташування хати, необхідних для господарювання будівель та розташування городу. На Волині й Поліссі найпоширенішими були такі типи планування дворів, як лінійні, замкнуті та напівзамкнуті. У селах із неширокими присадибними ділянками поширена лінійна забудова садиби, де послідовно розміщуються житлові й виробничі будівлі на одній осі. За такого планування приміщення для утримання тварин зазвичай займали крайнє місце. Збільшуючи ширину присадибної ділянки, з метою компактності забудови формували закриті й напівзакриті типи планувальної організації. Комори, сараї, повітки для зберігання збіжжя, як чистіші будівлі, групувалися біля житлового будинку, решта господарських споруд розташовували біля городу, з боку поля. При цьому зберігався проїзд через подвір'я до городу.

У селах Лісостепу, на відміну від Полісся, будівлі розміщували навколо двору, а житло розташовували у глибині. У південних районах Лісостепу хата зазвичай була розташована біля дороги з невеликим відступом від червоної лінії. Усі господарські будівлі розміщували вздовж другого боку ділянки відносно житлової будівлі.

Дворядне розташування будівель у садибі також збереглося й у селах Степової України. Відмінним є лише те, що клуню могли розміщувати посередині між цими двома рядами, навпроти в'їзду. Ту частину двору, яка примикала до тваринницьких приміщень, відгороджували й утворювали дворик.

Специфічні природно-кліматичні умови та розселення в умовах Українських Карпат сприяли виникненню ізольованих одне від одного садиб, у яких могло жити одночасно кілька поколінь сім'ї. Саме такі чинники впливали на формування компактної та зручної забудови господарства. У бойків і лемків це «довга хата», у гуцулів – «гражда». Усі приміщення садиби блокуються у певному порядку. У бойків, лемків – комора, хата, сіни, стодола, боїще, стайня; в однодворовій гуцульській садибі – хата, сіни, причілок – з одного боку; стайня, стодола, комора – з іншого, у дводворовій – на перший двір виходили комори, хата через сіни, причілок, на другий – стайня, стодоли, оборіг. Усі будівлі об'єднувала галерея, яка проходила вздовж головного фасаду, і мала винос покрівлі, була з підведеною підлогою та щільною огорожею з піддашком (невелике покриття), яке трансформувалося у навіси для зберігання реманенту, а також для утримання влітку худоби. Цей архітектурний ансамбль найповніше відповідав суворим природним умовам Карпат.

Кількість будівель у садибі залежала від економічного стану господарства, особливостей його виробничої спеціалізації. За зернового напрямку основне місце у садибі займали клуня та стодола, в яких сушили, зберігали й молотили сноповий хліб. Обмолочений хліб зберігали у коморах. У великих господарствах їх розміщували окремо, у малих – вбудовували в об'єм хати. Приміщення для тварин, як правило, було об'єднане під одним дахом, якщо воно було невеликих розмірів, то приєднувалося до житлових приміщень.

Досить цікавими є закономірності розміщення хати у садибі за зміни географічної орієнтації примикаючої до ділянки вулиці, які дослідив К. Куниця [3]. Вирішальним чинником здебільшого є орієнтація житлових приміщень на сторони світу. Цікавим є те, що під час розміщення житлових приміщень навіть нехтували вимогами щодо їх розміщення стосовно вулиці. У садибі, поверненій на південь, коли вулиця пролягала у напрямі схід-захід, хату розташовували в глибині двору і вона була повернена головним фасадом у бік вулиці; господарські будівлі виходили на червону лінію забудови. Якщо садиба орієнтувалася на північ, то хату розміщували на червоній лінії глухою північною стіною без вікон, господарські споруди – у глибині двору. Якщо вулиця була з напрямом північ-південь, хата поверталася до неї боковим фасадом, а головний – завжди орієнтувався на південь.

Сільська садиба дуже змінилася після колективізації сільського господарства. Основні виробничі процеси було перенесено за її межі, що змінило суть садиби – з головного осередку підсобного господарювання садиба перетворилася на допоміжну, другорядну одиницю. Це вплинуло на

співвідношення між господарською і житловою частинами садиби. Забудова господарського двору значно зменшилася у розмірах. Багато будівель поступово ліквідувалися, або ж зменшилися до розмірів невеликих приміщень. У дворі розміщували сарай, погріб, літню кухню, колодязь, вбиральню, компостну яму і місце для грубих кормів. Як правило, господарські будівлі віддалялися від житла більше, ніж на 10-15 метрів.

Нові тенденції окреслилися й у плануванні житлового будинку від його географічної орієнтації. Це дало змогу зберегти кращу інсоляцію житлових приміщень, а також повернути головний, найвиразніший фасад, у бік вулиці.

У 1930-1990 рр. структура селянської садиби України стала примітивною. Господарський двір почав втрачати свою функцію. Об'єми приміщень підсобного господарства обмежилися до потреб зберігання продуктів та утримання тварин для сім'ї з трьох-чотирьох людей. Усі ці приміщення об'єднувалися в одній господарській будівлі, яка розміщувалася в глибині ділянки за житловим будинком.

На сьогодні ми можемо помітити, що зараз продовжує розвиватися садиба у селі. Залежно від містобудівного розташування садиби, роду діяльності селянина, потреб населення, ми можемо виділити «господарський (для селян-одноосібників, які ведуть звичний сільський спосіб життя), господарсько-підприємницький (для жителів села, які, крім звичного господарства, займаються ще й підприємницькою діяльністю), господарсько-виробничий (для селян-товаровиробників, які, крім звичного господарства, займаються виробництвом і переробкою сільськогосподарських продуктів, народними промислами), виробничо-підприємницький (для жителів села, які, крім звичного господарства, займаються виробництвом, переробкою й реалізацією сільськогосподарської продукції, виробів народних промислів тощо), репрезентативний (для жителів села, які ведуть міський спосіб життя)» типи садиб [4; 5].

Висновки. Кожну проблему треба вирішувати, виходячи з пріоритету інтересів людини: вибір форми господарювання, виду діяльності, розпорядження створеним продуктом; вимогами до створення найкращих виробничих умов, житлової ситуації, умов відпочинку, соціально-культурної та побутової забезпеченості. Усе це пов'язано з відповідно організованими будівлями, спорудами, комплексами, поселеннями й територіями. Всі об'єкти фермерського двору повинні відповідати сучасним вимогам і технологіям під час будівництва та експлуатації, задовольняти зростаючі естетично-художні смаки сільського мешканця.

За проектування житлово-виробничого двору селянського господарства, зокрема його генерального плану, доцільно задавати черговість і поетапність зведення будівель і споруд.

Будівлі й споруди у функціональних зонах житлово-виробничого двору розміщують відповідно до виробничо-технологічного процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Бібліографічний список

1. Черняк І. Традиції планування селянських господарств в Україні та принципи їх просторової організації / І. Черняк // Вісник Львівського державного аграрного університету : архітектура та сільськогосподарське будівництво 1996. – С. 7-19.
2. Хохол Ю.Ф. Сельское жилище / Ю.Ф. Хохол. – К. : Будівельник, 1976. – С.
3. Куниця К. Садиба і житло колгоспника / К. Куниця // Архітектура Радянської України. – 1939. – № 8.
4. Колодрубська О.І. Архітектурно-планувальні рішення сільських садіб Західного Поділля (кінець XIX ст. – початок XX ст.) / О. І. Колодрубська // Вісник ДУ «Львівська політехніка»: резерви прогресу в архітектурі і будівництві. – 1998. – № 358.
5. ДБН Б.2.4-4-97 «Планування і забудова малих сільськогосподарських підприємств та селянських (фермерських) господарств». – К. : Держкоммістобудування України, 1997. – 27 с.

Баранович А., Баранович Л. Проектування селянських фермерських дворів та принципи їхньої організації

Розглянуто дослідження історичного та регіонального розвитку селянських фермерських господарств та аналіз їхнього стану в сучасних умовах сільського господарювання в Україні; подані подальші пропозиції для проектування.

Ключові слова: садиба, проектування, будівництво, хата, сільське господарство, планування.

Baranovich A., Baranovich L. Design peasant farmer homesteads and principles of their organization

The article examined research of historical and regional development of peasant farms and analyze their situation in the present conditions of rural management in Ukraine and submitted further proposals for design.

Key words: farmstead, design, building, house, peasant farming, planning.

Баранович А., Баранович Л. Проектирование сельских фермерских дворов и принципы их организации

Рассмотрены исследования исторического и регионального развития сельских фермерских хозяйств и анализ их состояния в современных условиях ведения сельского хозяйства в Украине; представлены дальнейшие предложения для проектирования.

Ключевые слова: усадьба, проектирование, строительство, дом, сельское хозяйство, планирование.